

33.1 POSLEDNÝ SÚD - SV. MICHAEL A VÁŽENIE DUŠÍ / PSYCHOSTÁZA

(kázne Cassiodora a Pseudo-Jána Zlatoústeho)

*

Obrad váženia duší poznali rôzne staroveké náboženstvá, V rímskej mytológii to bola jedna z úloh Merkúra, ktorý v tomto aj v ďalších ohľadoch vystupuje ako pohanský predchodca archanjela Michaela. Svoju funkciu prevzal Merkúr od gréckeho *Herma. V tomto postavení Hermes vystupoval s prídومkom Psychopompos a počas súdu vyvažovať duše zosnulých dušami mŕtvych hrdinov. V kresťanskom okruhu úlohu psychopompa preberá archanjel Michael.

Hoci Nový zákon váženie duší neuvádza ani v symbolickej podobe (váhy v ruke apokalyptického jazdca majú iné významové súvislosti), pramene jeho kresťanských predstáv možno odvodzovať z metaforických pasáží starozákonného textu, zo Žalmu (62,10): „Ľudia sú iba preludom. Keby si stali na váhu, dohromady sú ľahší ako para“, a Knihy Jóbovej (31,6): „Nech ma na spravodlivej váhe odváži, nech Boh pozná moju nevinnosť“, alebo z kázni Pseudo-Jána Zlatoústeho (Proklos Konštantínopolský, † 446, bezprostredný nástupca Jána Zlatoústeho) a rímskeho spisovateľa a kalábrijského mnícha Cassiodora (†580).

Váženie duší predstavuje veľmi obľúbený motív od raného stredoveku (kostol Hagios Stephanos v gréckej Kastorii, po r.1000; mozaika dómu v talianskom Torcelle, 1200). Námet zobrazuje archanjela Michaela s krídlami, v brnení (odkaz na *Bitku na nebi*), a s váhami v ruke. Na každej miske váh sa nachádza malá nahá postavička, predstavujúca ľudskú dušu. Spravodlivá duša je zvyčajne ťažšia (dobrými skutkami), kľací a modlí sa. Alebo to môže byť obrátene, keď je ťažší hriech (Rogier van der Weyden, 1446). V stredovekej grafike v rámci satirických výjavov tzv. prevráteného sveta (lat. mundus inversus) sa objavujú scény váženia duší, v ktorých diabol, stelesnenie zla a bezprávia, váži viac ako spravodlivá ľudská duša. Démon sa niekedy pokúša vychýliť váhy (obľúbený motív v holandskom a pravoslávnom maliarstve).

V západoeurópskom umení psychostázu vykonáva okrem archanjela Michaela tiež Dextra Dei - ruka Božia, ktorá zostupuje v oblaku z nebies (tympanón kostola St.Lazare vo francúzskom Autune), alebo v pravoslávnom umení spod *hetimasie* - prázdneho Božieho trónu.

Panna Mária môže v prospech hriešnikov prikladať na miskú váh svoj ruženec alebo paličku (ŕarcha mariánskych príhovorov a modlitieb cirkvi za mŕtvych; nástenná maľba v kostole sv. Tomáša v Pretziene, 14.st.; maľba v kostole sv. Maurícia v Anníne pri Sušici, 1310). Ako protiváha môže slúžiť aj kalich alebo baránok, Kristove symboly (pozri Christologický cyklus I.: *Kristov monogram*).

*

Podľa egyptských predstáv sa dostal duch mŕtveho po ceste plnej nebezpečenstiev do Siene oboch právd, kde sa musel zodpovedať za svoje činy pred tribunálom štyridsiatich dvoch bohov, ktorému predsedal vládca podsvetia Usir (niekedy slnečný boh Re). Tribunál mal

k dispozícii akýsi detektor lži v podobe váh, kde na jednej miske ležalo pero bohyne Maat, symbolizujúce pravdu, a na druhej srdce - svedomie zomrelého. Po otváracích formalitách dal každý z prísediacich mŕtvemu jednu otázku, týkajúcu sa jedného predpokladaného druhu previnenia. Mŕtvy musel na otázku odpovedať záporne, potom všetky svoje odpovede zopakovať v súvislom prednese a napokon štyrikrát vyhlásiť na štyri strany sveta: Som čistý! Zoznam týchto otázok a odpovedí predstavoval morálny kódex starých Egyptanov a bol pomerne zložitý. Mŕtvy ho však vopred poznal alebo mal poznať vďaka kňazom, ktorí ho s ním oboznámili. Bohov nemohol oklamať, lebo pri každej nepravdivej odpovedi sa váhy vychýlili a jeho srdce sa ukázalo ľahšie ako pravda - pero bohyne Maat. Boh Thowt stál pri váhach a zaznamenával počet výchyliet. Potom spočítal kladné i záporné body a oznámil výsledok.

Pri váhach striehla Amemait, obluda s levím a hroším telom a krokodíľou hlavou, nepodobná žiadnemu monštru starovekého Východu (podrobnosti v kapitole *Peklo*). Podľa výsledku váženia Usir alebo Re rozhodol, či má duch zomrelého skončiť v útrobach bohyne Amemait, Veľkej požieračky, alebo môže vstúpiť do podsvetnej ríše, aby tam žil večne. Podľa niektorých textov zožrala Amemait ducha hriešnika, podľa iných jeho srdce (podľa Egyptanov v ňom sídlila duša, na rozdiel od Židov, ktorí verili, že duch človeka sídli v krvi). Výsledok bol v oboch prípadoch rovnaký a zomrelý, resp. jeho duch, prestal naveky existovať.

V Textoch pyramíd (Stará ríša, 3.tis.pr.Kr.), sa o bohyni pravdy a spravodlivosti Maat, zobrazovanej vždy v ľudskej podobe s päťosmimi perom na hlave, hovorí často v podvojnóm čísle, dakedy rovno o dvoch Maatách. Niektorí egyptológovia v tom vidia rozlišovanie medzi Maat, bohyňou živých, a Maat, bohyňou mŕtvych.

Boha múdrosti, písma, lekárstva a čarodejníctva Thowta, zobrazovaného v podobe ibisa alebo paviána, resp. muža s hlavou týchto zvierat, považovali Egyptania za jedného z najvýznamnejších bohov. Nebol len Veľkým, ale Trikrát veľkým, čo Gréci, stotožňujúci Thowta so svojim Hermom, neskôr vyjadrili tým, že ho nazývali Hermes Trismegistos (Hermes trikrát najvyšší). Thowt svoje učenie spísal v knihách, ktoré dal do úschovy kňazom chrámu v Chemene, gréckom Hermopole a dnešnom Ešmugéne, a tí ich prísne chránili. Napriek tomu sa dostali, resp. to, čo sa za ne vyhlasovalo, na verejnosť. Podľa cirkevného otca Klementa Alexandrijského (†212) ich bolo štyridsať dva, t.j. rovnako ako prísediacich na súde. Na začiatku nášho letopočtu z nich zostavili zbierku, nazvanú Corpus Hermeticum, z ktorej sa zachovalo 17 kníh a niekoľko fragmentov. Hoci k nim grécki autori mali výhrady, ovplyvnili veľa mysliteľov neskorej antiky, a to aj kresťanských.

Podsvetný boh Usir je zo všetkých egyptských bohov pre nás najzrozumiteľnejší. Podobá sa na ľudskú bytosť, kým ostatní bohovia sú zvyčajne zložené abstrakcie prírodných a spoločenských síl, zhmotnené do kombinácií ľudských a zvieracích tiel. Na rozdiel od nich má Usir vlastný životopis a pozemskú cestu, poznačenú snahou o zdokonalenie ľudí, láskou a závisťou, zradou a smrťou, víťazstvom, vzkriesením a spravodlivou odmenou. Informácie o Usir máme nielen z egyptských prameňov, ako sú Texty pyramíd, *Knihy rakiev/Texty rakiev a Knihy mŕtvych, ale aj od gréckych autorov. Najstaršie správy sa nachádzajú v spisoch gréckeho historika Herodota v 5.st.pr.Kr. a najpodrobnejšie v diele spisovateľa, filozofa

a historika Plutarcha z Chairóneie (2.st.), ktorý okrem iného opisuje poslednú hostinu na počesť Usira, počas ktorej bol zradený.

*

Archanjel Michael je pokladaný za reprezentanta nebeskej ríše, čomu zodpovedá aj jeho meno (hebr. **Míkael** - Kto je Boh? alebo Kto je //ako// Boh alebo Ten, ktorý je ako Boh).

V Danielovi (10,13; 10,21; 12,1) je nazvaný kniežaťom (gr. **archón**). V tejto úlohe je zobrazovaný, ako drží žezlo a sféru.

V ranokresťanskom umení býva ako Boží posol v starorímskej tunike a v starogréckej *chlamyde, s palicou v ruke. Ide o priamy odkaz na antického posla bohov *Herma a jeho poslovskú palicu (gr. **kérykeion**/lat. caducet). Preto na mieste pohanských svätýň boli zakladané kostoly zasvätené archanjelovi Michaelovi, napríklad svätýňa Mont-Saint-Michel v Normandii a Monte S. Angelo v Apulii. Mont-Saint-Michel leží na normandskom pobreží a legenda vraví, že okolo roku 700 sa biskupovi Aubertovi z Avranches zjavil na jednom z ostrovných vrchov archanjel Michael, ktorý označil toto miesto za posvätné. Od toho času na ostrove, ktorý bol bez vody, vyvieral prameň. V deň svojho sviatku Michael dvakrát spôsobil, že more ustúpilo, a tak pútnici mohli pokračovať v ceste suchou nohou. Pôvodný keltský názov ostrovčeka bol Mons Tumbae (Hrobový vrch), lebo ľudia verili, že neviditeľné lode sem privádzajú mŕtvych z pevniny (podľa toho vidieť, že na vznik svätyne mala vplyv predstava Michaela vo funkcii psychopompa).

V islame sa Michaelovi (arab. Míkaíl) neprpisuje veľký význam, jeho meno sa v Koráne objavuje iba raz (súra 2,98). Bol jedným z prvých anjelov, ktorí sa na Boží príkaz poklonili Adamovi. Vystupuje ako majster poznania a znalec duší. Stará sa o udržanie pozemského sveta a v niektorých prípadoch ho volajú k stavom posadnutosti. Míkaíl má nádherný vzhľad. Z jeho slz, ktoré preliadol nad hriechmi ľudí, sa zrodili *cherubovia. Váženia duší sa bude zúčastňovať spolu s archanjelom Gabrielom (arab. Džibrílom).

Archanjel Michael je pokladaný za strážneho anjela Izraela (Daniel 12,1; 1Henochova 20,5; 89,76). V priebehu jednej noci porazil a zabil 175 tisíc mužov z vojska asýrskeho kráľa Sancheríba (2Kráľov 19,35); zadržal ruku praotca *Abraháma, keď chcel obetovať svojho syna Izáka (Genezis 22,1-19); zjavil sa Mojžišovi uprostred horiaceho kra (Exodus 3,1-10; Skutky 7,38); pri Mojžišovej smrti vybojoval víťazný zápas o prorokovu dušu so Satanom (List Júdov 9).

V 1Henochovi (71,8-13) vystúpil s niektorými anjelmi proti skaze, ktorú spôsobili nebeskí hriešnici, ktorí mali pohlavný styk s pozemskými ženami. Michael spolu s ďalšími archanjelmi, Urielom, Rafaelom a Gabrielom, oboznámil Boha s následkami hriechu anjelov a bol poverený ich potrestaním (apokryf 1Henoch 9,1; 10,11; 54,6; pozri kapitola *Bitka na nebi*/Pád anjelov).

V Novom zákone na konci vekov zostúpi Michael z nebies, bude držať kľúč od priepasti (Albrecht Dürer: Anjel s kľúčom od priepasti, 1498) a veľkú reťaz (pozri kapitola *Spútanie draka*) a podstúpi boj so Satanom (pozri kapitola *Bitka na nebi*).

Z ochranca Izraelitov sa stal v kresťanstve patrónom cirkvi a jednotlivých národov, zvlášť Nemcov.

Ranokresťanský spis Pastier z Hermu datovaný do 2.storočia opisuje Michaela ako anjela majestátneho vzhľadu, ktorý je najvyšším rozhodcom pri odmeňovaní, keď sa prinášajú na kontrolu a posúdenie vrbové halúžky, z ktorých niektoré rastú a iné vyschli. V Abrahámovom testamente, židovskom alebo azda kresťanskom apokryfe z 1.-2.storočia, opisujúcom cestu do neba a do pekla, vystupuje Michael ako hlavná postava. Jeho postavenie v tribunáli je tak veľké, že svojím príhovorom môže zachrániť aj duše z pekla. Podľa cirkevného otca Mikuláša z Lyry (†1270) v deň posledného súdu prinesie archanjel Michael Longinovu kopiju (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá kopija*).

S osobou Michaela sú spojené rôzne legendy; v pravoslávnom umení je zvlášť zobrazovaný námiet Zázrak archanjela Michaela v Chonae, ktorý vychádza z vyprávania patriarchu Sisinnia z Konštantínopola (†427).

Formálne uctievanie Michaela sa pravdepodobne začalo na Východe, kde ho prosili, aby sa staral o chorých. Slávne zjavenie archanjela Michaela na vrchu Monte Gargano v južnom Taliansku roku 492 zohralo dôležitú úlohu pri šírení jeho kultu na Západe. Najprv sa objavuje v keltských krajinách (Írsko, Bretónsko), potom sa šíril ďalej. Kult archanjela Michaela bol spätý s cisárskym a kráľovským majestátom: Sv. Michal bol uctievaný ako ochranca kresťanského ľudu, bojovník proti diablu a ochranca ríše. Franský kráľ a neskorší rímsky cisár Karol Veľký (†814) mal pri tróne v Aachene oltár archanjela Michaela a roku 813 zaviedol vo svojej ríši jeho sviatok. Michaelovi boli zasväcované kostoly s pohrebnými kaplnkami (kaplnka sv. Michaela vo Fulde, 822) a tzv. westwerky, vežovité stavby pri západných stranách *otonských predrománskych a ranorománskych kostolov, v ktorých sa často nachádzala uzavretá modlitebná miestnosť, kráľovské oratórium. V 17.-18.storočí v katolíckom prostredí archanjel Michael zosobňoval boj proti reformácii; pod nohami drví protestantov (Matthias Günther, nástenná maľba v kostole v Pessenburgu). V ľudovej viere, v odkaze na víťazstvo nad drakom (pozri kapitola *Bitka na nebi*) poskytoval zomierajúcim mocnú ochranu pred nástrahami démonov; verilo sa, že dušu dokáže vyrvať z ich pazúrov.

Veľmi bohatú ikonografiu má Michael v pravoslávnom umení. Je predstavovaný ako archistrategos, vodca nebeského vojska bojujúci proti Satanovi. Zvyčajne je oblečený do brnenia, drží štít, plamenný meč, prípadne kopiju, kadidelnicu alebo knihu; niekedy sedí na koni. Rovnako ako všetci anjeli má krídla, ktoré bránia jeho zámene so sv. Jurajom (pozri kapitola *Bitka na nebi*). Satan buď v polo ľudskej podobe alebo ako drak leží s tvárou otočenou k zemi pod nohami Michaela, ktorý sa ho chystá zabiť. V námiet Psychostázy s váhami v ruke tvorí často ústredný motív Posledného súdu (Rogier van der Weyden, 1443-1451). (Pozri kapitola *Nebo, Anjeli pri Poslednom súde*).

VÁŽENIE DUŠÍ (1490) ŠROTOVÁ TLAČ

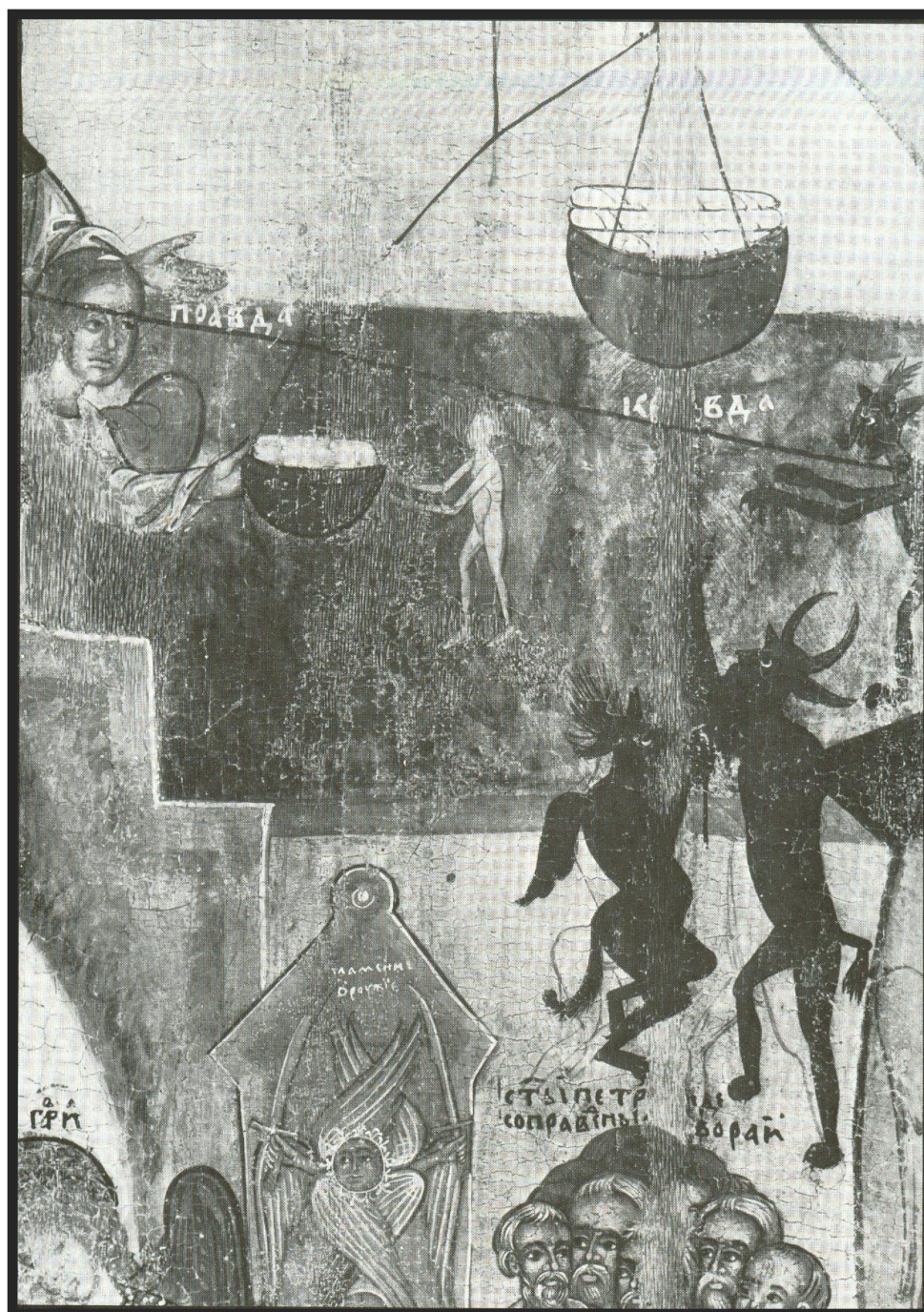
VÁŽENIE DUŠÍ (15. STOROČIE) ANONYM Z FLÁMSKA

VÁŽENIE DUŠÍ (1449) ROGIER VAN DER WEYDEN
DETAIL CENTRÁLNEJ TABULE OTVORENÉHO OLTÁRA

VÁŽENIE DUŠÍ (1476) CARLO CRIVELLI
KRÍDLO POLYPTYCHU SV. DOMINIKA

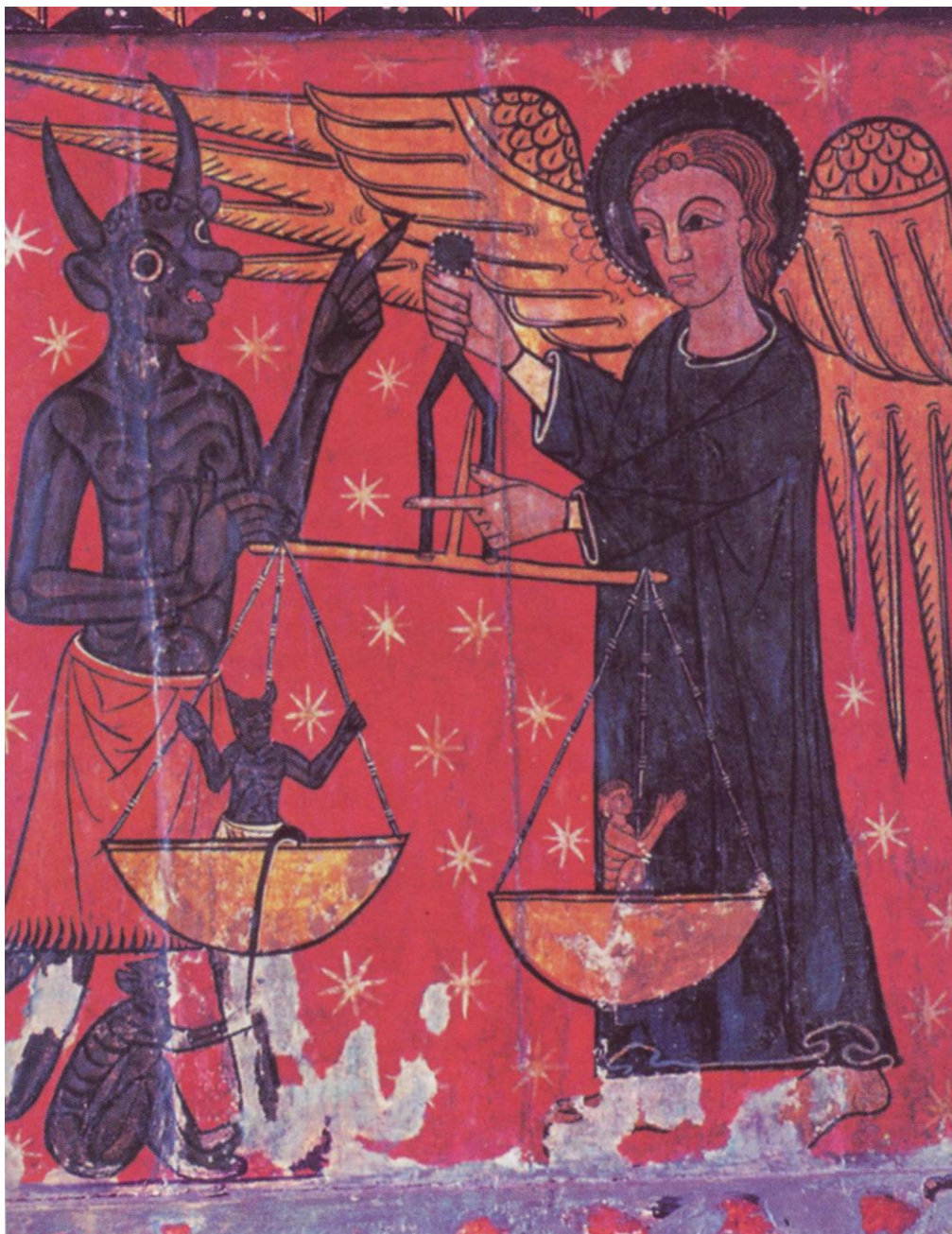
VÁŽENIE DUŠÍ (16. STOROČIE)

DETAIL IKONY Z KRAJNEJ BYSTREJ

VÁŽENIE DUŠÍ (1514) JOHANNES WEISSENBURGER

DREVOREZ

VÁŽENIE DUŠÍ (12. STOROČIE) FRESKA, BARCELONA

VÁŽENIE DUŠÍ (12. STOROČIE)

DETAIL TYMPANÓNU KATEDRÁLY SAINT-LAZARE, AUTUN